

Budapesti Levéltári Mozaikok

2021/5. szám (régi sorozat 32. szám)

DOI: [10.56045/BLM.2021.5](https://doi.org/10.56045/BLM.2021.5)

ISSN: 2939-6921

URL: <http://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2021/12/14/leveltari-mozaikok-32/>

SIPOS ANDRÁS

**Az első főpolgármester
*Ismeretlen ismerős 1.***

Ráth Károly, Budapest első főpolgármesterének életútját ismerteti meg az ismeretlen ismerősöket bemutató sorozat első része, akinek ideje alatt vált Budapest világvárossá. A cikk tisztázza a város vezető posztjaihoz tartozó feladatköröket, a központi kormány és önkormányzati városigazgatás közötti erőviszonyokat. Ráth városvezetői módszerét mutatja az a szerep, amelyet a fővárosi népkonyhák rendszerének megteremtésében játszott, amely a hatóság és a „társadalom” együttműködésének példamutató modellje.

Kulcsszavak: *1873-1897, főpolgármester, városvezetés, népkonyha, közigazgatás, hatáskörök*

2021. február 20-ikán ünnepeljük Ráth Károly születésének bicentenáriumát. 1873. október 25-én, a három városból egyesülő Budapest főváros első közgyűlésének alakuló ülésén választották meg, és haláláig, 1897. július 30-ig viselte a tisztséget. A nem egészen egy hónappal korábban elhunyt Kamermayer Károllyal együtt, aki 1873–1896 között a polgármesteri posztot töltötte be és Gerlóczy Károly alpolgármesterrel, a „három Károly” egyikeként szinte megtestesítette Budapest modern nagyvárossá válásának a városeyesítéstől a millenniumig tartó korszakát.

A kortársak és az utókor is gyakran vélekedtek úgy, hogy a városigazgatást ténylegesen irányító polgármester mellett a főpolgármesteri funkciónak inkább protokolláris-reprezentatív jellege volt, ez azonban ilyen formában nem állja meg a helyét. A kiegyezés után kiépített dualista államrendszer és ennek részeként a közigazgatási és önkormányzati rendszer hatalmi ellensúlyok és kölcsönös fékek bonyolult rendszerére épült. Ennek tekintetbe vétele nélkül a főpolgármester és a polgármester közötti feladat- és hatáskörmegosztás meg sem érhető. A főpolgármestert a közgyűlés az uralkodó (érdemben a kormány) három jelöltje közül választhatta. A városeyesítési törvény (azaz az [1872. évi XXXVI. tc.](#)) meghatározása szerint a főpolgármester “a főváros élén” állt, mint a “végrehajtó hatalom képviselője”, a polgármester ugyanakkor az önkormányzat tisztviselője volt. A polgármestert és a többi tisztviselőt azok közül a pályázók közül választhatta a közgyűlés, akiket a főpolgármester elnöklete alatt álló kijelölő választmány jelölt, amelynek tagjai felét is a főpolgármester nevezte ki. A főpolgármester volt a közgyűlés elnöke, de a polgármester írta alá főváros nevében kiállított okmányokat, felterjesztéseket és leveleket, és ő volt a város pecsétének őre. A tisztviselői kart a polgármester irányította, de a főpolgármester – azon felül, hogy a kiválasztásban a kijelölő választmány elnökeként döntő befolyással bírt – fegyelmi vizsgálatot is elrendelhetett, és a „hanyag vagy vétkes” tisztviselőt ennek tartamára fel is függeszthette, miközben ez a jog a polgármestert nem illette meg. A főpolgármester és a polgármester feladat- és hatáskörét szándékosan és jól átgondoltan úgy alakították ki, hogy a városigazgatás normális működése feltétlenül megkívánja a kettejük közötti kooperációt.

Ráth Károlyt beavatott kortársak szerint maga Deák Ferenc szemelte ki és beszélte rá a kényes tisztség elvállalására. Az uralkodó és a kormány jelöltjei közül Házmán Ferenc (1810–1894), az utolsó budai polgármester számított komoly vetélytársnak. Ráth meggyőző többséggel elért győzelmét bizonyára annak is köszönhette, hogy szinte megtestesítette a kapcsolatot Buda és Pest, a régi és az új polgárság, a rendi korszak hagyományos polgári közössége és a modern nagyváros között.¹ Budai polgárcsaládban született, de Pesten csinált ügyvédi karriert, a kereskedelmi és váltójog szakértőjeként a felemelkedő tőkés polgársággal állt szoros kapcsolatban. A főpolgármesteri jelölés a Királyi Tábla (másodfokú felsőbbíróság) alelnöki székében érte.

¹ Horváth J. András: Ráth Károly főpolgármester. In: A főváros élén. Budapest főpolgármesterei és polgármesterei 1873–1950. Szerk. Feitl István. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008. 29–35. p.

44-ik szám. Huszadik évfolyam.

Vasárnapi Újság.

Buda-Pest, november 2-án 1873.

Előzetes ár: Egész évre 12 ft. — Félévre 6 ft.
 Csupán a Vasárnapi Újság: Egész évre 8 ft. Félévre 4 ft. — Csupán a Politikai Újságok: Egész évre 6 ft. — Félévre 3 ft.

Ráth Károly.

Budapest, az ország egyesült fővárosa, a hozzácsatolt Ó-Budával együtt, új életnek indul elébe. A régi mondás, az ország szívéből, valószínűleg indul; s hazánk fővárosa azon az uton van, hogy világvárosi jelentőségre emelkedjék. Az ország szívcsen áldoz, hogy fővárosa e magas cél elérhessen, s nincs hazafi, kiséjét vidéke érdekeitől, melyek az egész ország és nemzet érdekei.

A főváros új szervezkedése megkezdődött. A Duna jobb és balpartján elterülő Budapest tényleg egyesült már, közösen megalkotott képviselő-testületében, s a főpolgármesteri ép oly fontos, mint díszes állás, a királyi hármass kijelölés alapján, a képviselői szavazatok többségével, betöltötték. A szavazatok mérlege egy percig ingami látszott Házman és Ráth közt. A választás, valljuk meg, nehéz volt. De a többség döntött s a főváros főpolgármesteri székében a férfin ül, a kinek arcképét s a közpályán töltött élete főbb vonásait sietlünk bemutatni olvasóinknak.

Ráth Károly 1831. február 20-án született, Budán, polgári családból. Korunk demokráciájának vívmánya, hogy a főváros polgársága, főpolgármesterét, bár saját szülőitől, de az ország legmagasabb bírói polcaiz egyikéről vehette: a budavárosi polgári, megválasztását közvetlenül megelőzőleg a királyi ítélőtábla aláhalta levén.

Alább ismertetjük Ráth Károly Székes-Fehérvárott, a bölcsészeti s jogi tanulmányokat a pesti egyetemem végezte. Mint joggyakornok ismét Sz. Fehérvárott töltött egy évet, egy ottani jeles ügyvéd omlala mellett; de már 1841-ben (husz éves korában) királyi táblai jegyzőnek esküdvén föl, egy évig a királyi ügyek igazgatója mellett működött, — nem is álmolva még akkor, hogy egy századnegyed múlva maga is hasonló minőségben

fog szerepelni, a magyar felelős kormány alatt.

Majd az akkoriban legjeles pesti ügyvédek egyikenél, Schillernél dolgozott s készült ügyvédi vizsgáira, melyeket s jelenen a közgyűvédt 1842-ben, a váltoit 1843-ban kitűnő sikerrel tevé, azonnal, mint önálló ügyvéd kezdte meg működését. E pálya, s az ezen kivívott elismerés lön későbbi emelkedésének alapja. Alapos készült-sége, fáradhatlan szorgalma, gyakorlati ügyessége s lelkiismeretes pontossága — becsületes tisztakészletét nem is említve

1848-ban a váltófeltövényezések által nyilvános váltó-jegyzővé neveztetett ki. Polgártársai részéről is ismételt jeleit nyerte a bizalomnak. Először pestvárosi főkapitányságra jelöltetett ki, de a köztisztviselésben álló Láng Ignác elől szerényen visszalépett; majd városi tanácsnokságra, de azt nem fogadta el. A városnál egyszerű képviselői minőségében is talált tért s alkalmat a hazafiass tevékenységre. Mint alapos jogtudós s mint jeles szónok, a közgyűlésekben bátor férfias fellépésével nem egy alkalommal jelentékenyen s a mellesleg is tevékenyen. Többi közt a pesti huszár-örserég szervezésében, mint segédtestvezető részt vett, s a pestvárosi utjonozási és felszorelási bizottság egyik elnöke volt.

A szabadságharcz elviharzása után, a hazafiass és politikai tevékenység elől minden ut elzárulván, Ráth Károly is visszalépett a nyilvánosság teréről s kizárólag ügyvédséggel foglalkozott. Most is az előbbi bizalommal találkoztunk, sőt az még folyvást nevezkedésben volt íranta. S mihielyt 1860-ban a közélet sorompói ismét megnyiták, ismét ott találjuk őt, polgártársai bizalmától környezve. Az azon évben egybehívott ugynevezett „országbírói értekezlet”-be, az ország első rangu jogtudósai közt ő is meghívott s különösen a váltó-, csőd- és kereskedelmi törvények tárgyában működő alosztályban nemcsak tevékeny részt vett mint tag, hanem mint annak jegyzője is, az e szakmába vágó ideiglenes törvénykezési szabályok szerkesztésével ő bízott meg.

Majd pest-városi képviselőnek megválasztván, az 1861-ik év elején mint a városi tisztújítás és kivételválasztások vezetésével megbízott központi választmány egyik tagja és jegyzője oly elismerést vívott ki, hogy a lipótvárosi választók egy része őt képviselőjelöltül állította föl. De másrésztől Szalay László je-

RÁTH KÁROLY.

1. kép. Ráth Károly, az új főpolgármester életútjának ismertetése (Vasárnapi Újság, 1873. november 2. 521–522. p.)

Halálakor a *Vasárnapi Újság* nekrológja kiemelte: „Ő ugyan Budapest igazgatásának mint a kormány bizalmi embere állott az élén, mindazáltal úgy tudta vinni szerepét, hogy sem a kormány, sem a főváros iránti kötelességei nem jutottak egymással kibékíthetetlen ellentétbe.”²

² *Vasárnapi Újság*, 1897. augusztus 8. 525–526. p.

RÁTH KÁROLY.

1821—1897.

A hírlapok már hetek óta részvétellel újságotlák napról-napra, hogy Budapest főpolgármestere aggodalmasan beteg. Egy ideig hol leverőbb, hol vigasztalóbb hírek váltakoztak. Végre azonban megis a legrosszabb következett be. A különben erős természetű aggyastánt sirba döntötte régi keletű, de sokáig sikeresen leküzdött vagy legalább mérsékelt betegsége, a vesebaj, melyhez utóbb még haszhártyagyulladás is csatlakozott. Ez a kettős kór aztán felemésztette minden erejét s 77-ik évében kiollotta életét a múlt július hó 30-án. Az egyesített főváros első polgármesterének, Kamermayer Károlynak halálát néhány hét múlva követte az első főpolgármester Ráth Károly halála.

Budapest közönsége megilletődéssel fogadta a rögtön elterjedt gyászhirot, mert Ráth Károlyban olyan férfit tisztelt, a ki életének főleg utolsó 24 esztendejében minden tehetségét, készségét és munkáerejét a fővárosnak szentelte s mindenütt ott volt, a hol a fő- és székváros érdekeit előmozdítani vagy védeni kellett. Ő ugyan Budapest igazgatásának mint a kormány bizalmi embere állott az élén, mindazáltal úgy tudta vinni szerepét, hogy sem a kormány, sem a főváros iránti kötelességei nem jutottak egymással kibékíthetetlen ellentétbe.

Hivatalában, melyen 1873 óta négyszer erősítette meg a közbizalom, maga volt a megtestesült pontosság. Nagy ok lehetett az, mely őt egyszer-egyszer, de általában igen ritkán, közgyűlési elnöki székének elfoglalásától visszatartassa. A főváros ezer ágú igazgatásában minden nagy és kis dolgot alaposan ismert. Mindennek kiterjedő figyelmét semmi sem kerülte el. Még évenkénti szabad idejének nagy részét is

Ráth Károly fényképe után.

RÁTH KÁROLY.

hivatalának szentelte. Nyaraló helyére is rendszeresen maga után küldötte a folyó ügyek iratait, hogy az ő pihenése miatt semmi is ne történjék hátramaradás vagy fönnakadás. E mellett hátramaradás ügyességgel, tapintattal és díszszel képviselte a fővárost azon igen gyakori esetekben, midőn a királyt vagy a királyi család tagjait, idegen méltóságokat és előkelőségeket kellett fogadnia s üdvözlő vagy részvétnyilatkozatokat vivő küldöttségeket kellett a korona vagy a kormány elé vezetnie.

Nagy barátja volt a társas köröknek; szeretett és pártolt a művészeteket s egyike volt a legdignosabb családfelelőnek.

Életről részletesebben a következő főbb adatokat soroljuk el.

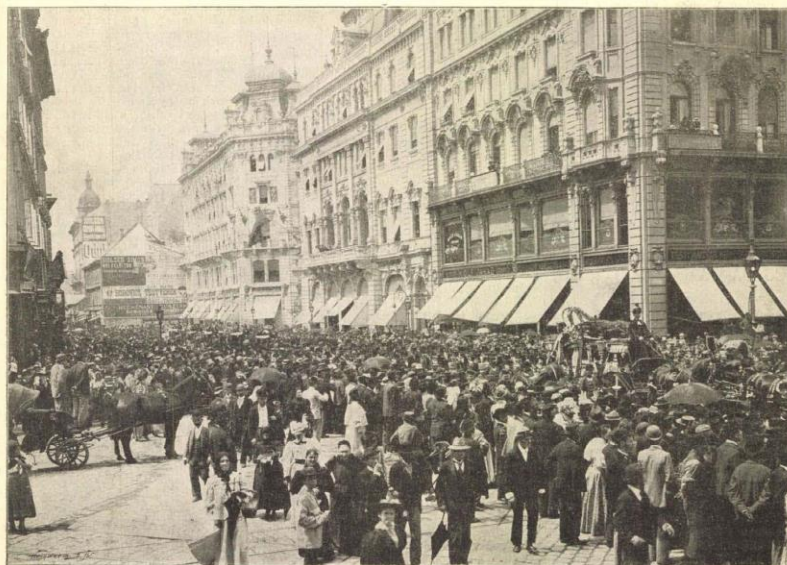
Ráth Károly 1821-ben, február 20-án született Budán, régi patricius családból. Székes-Fehérváron végezte középiskolai tanulmányait s Pesten a jogot. Középiskolájánál 1841-ben, húsz éves korában kezdte meg a királyi táblánál mint hites jegyző, s miután egy évig a kir. joggyűjtemény igazgatóságánál működött, letette az ügyvédi vizsgálatot. A szabadságharc idejében, 1848-ban neveztek ki a váltó feltörvénysekhez jegyzővé, s már ekkor oly népszerűsége emelkedett, hogy polgártársai városi képviselővé választották. Mint ilyen szervezte a pesti huszárorséget. Elnöke volt az újjászervezésnek.

A szabadságharc után mint telintélyes ügyvéd működött a fővárosban. 1860-ban, a mikor a magyar törvénykezést visszaállító országgyűlés értekezletét összeült, ennek az értekezletnek tagja s a hiteltörvények előadó jegyzője lett. A politikai téren való első nyilvános föllépése is ebben az esztendőben volt. A Budapest-lipóvárosi köztalálkozásánál nagyon kortékedett Szalay László, a történetíró mellett, Borsodi ellenében, a ki a jelöltségtől kénytelen volt visszalepni.

Öt évvel később, 1865-ben, a második országgyűlési ciklus kezdeté előtt már öt léptették föl képviselőjelöltnek e kerületben báró Kemény Zsigmond, a »Pesti Napló« szerkesztője ellen; de a fegyves tolvaj pulviszával szemben kisebb-séghen maradt. A kiegyezés esztendejében, 1867-ben jutott be Ráth a képviselőházba, a mikor a jözzefarosiak választották meg.

Nem sokára *causarius regalius* direktor-rá, a királyi joggyűjtemény igazgatójává nevezte ki a felelős kormány, 1869-ben a legfőbb ítélőszék tagja, 1871-ben pedig a királyi tábla alelnöke lett Ráth Károly. A bírói pályán azonban csak 1873-ig maradt, s mikor az egyesített Budapest főpolgármesterévé választották.

1873-ben hozták meg a Buda és Pest egyesítéséről szóló törvényt s 1873-ban, októberben került a sor a törvény végrehajtására, a mikor az egyesített főváros törvényhatósági bizottságába először kellett tagokat, a főváros élére pedig főpolgármestert választani. Deák Ferenc

RÁTH KÁROLY TEMETÉSE. — A GYÁSZMENET A ROSSUTH LAJOS-UTÓZÁBAN.

Weissmann fényképe után.

2. kép. Ráth Károly búcsúztatása és temetése
(*Vasárnapi Újság*, 1897. augusztus 8. 525–526. p.)

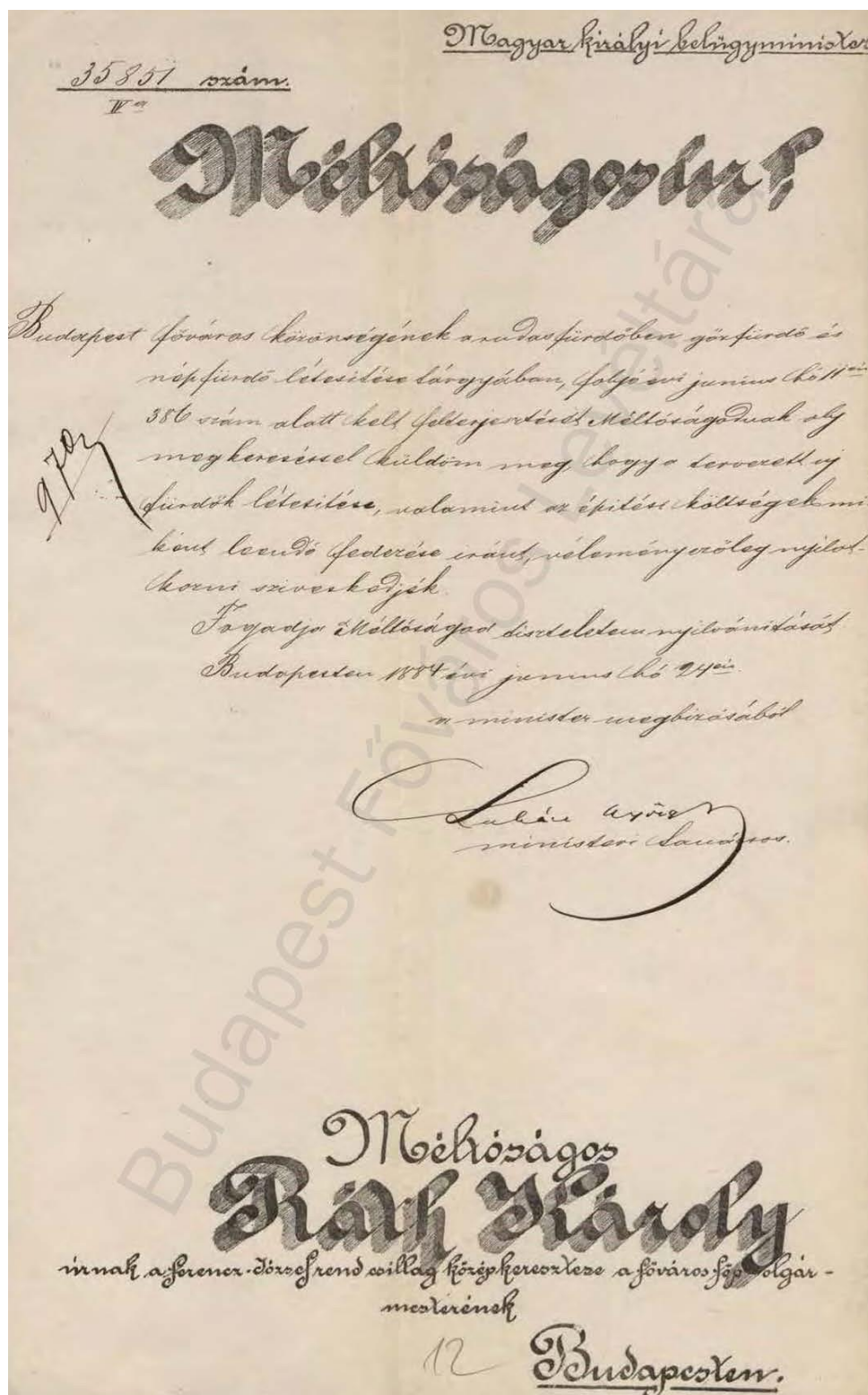
Ennél azonban sokkal többről volt szó. Az inkább politikai, mint igazgatási logika szerint elhatárolt és egymásba fonódó feladatok könnyen teremthettek volna olyan helyzetet, hogy a városháza a főpolgármester és a polgármester közötti állandó hatásköri villongásoktól legyen hangos, még akkor is, ha egyébként azonos politikai táborhoz tartoznak. Ráthra várt a feladat, hogy utódaira is kiható érvénnyel kialakítsa azt a főpolgármesteri szerepmodellt, amelynek érvényesítésével mindez elkerülhető. Sikerességét mutatja, hogy az általa teremtett hagyományok a politika minden hullámverése, központi kormány és önkormányzati városigazgatás közötti erőviszonyok minden változása közepette mintegy 70 éven át hatással

voltak a főpolgármesteri tisztség gyakorlásának módjára. Ezzel kapcsolatban csaknem olyan nagy jelentősége volt annak, amit *nem* tett, mint annak, amit tett.

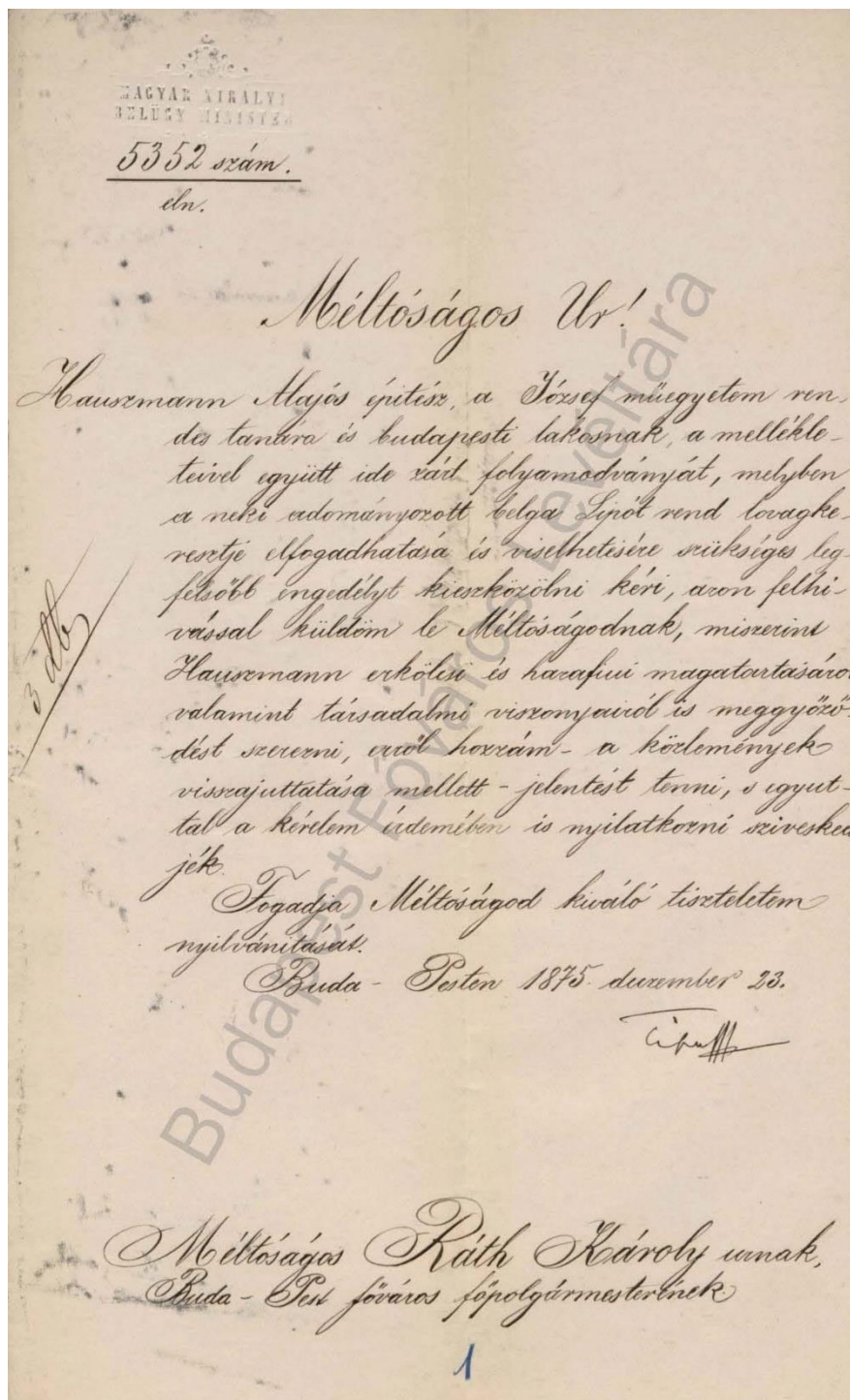
A főpolgármester – rendkívüli felhatalmazás szigorúan körülírt esetét kivéve – általában egyetlen fővárosi közegnek sem adhatott közvetlen utasítást, törvényes hatásköre azonban bő teret hagyott annak, hogy rendszeres ellenőrzésekkel vegzálja a hivatalokat. A ránk maradt iratanyag tanúsága szerint nemhogy ettől tartózkodott, de a törvény által kifejezetten előírt „számonkérő szék” intézménye Ráth gyakorlata folytán úgyszólván feledésbe merült.

A főváros autonómiájának a gyakorlatban érvényesülő legfőbb korlátját az jelentette, hogy legfontosabb döntései az ügyek széles körében miniszteri jóváhagyásra szorultak. Vítás városfejlesztési, gazdálkodási döntés persze akkoriban is bőven akadt, ami elvben bőséges alkalmat teremthetett volna a főpolgármester számára hivatala fontosságának kidomborítására annak révén, hogy a polgármesterétől és a tanácsétól eltérő álláspontokat fogalmaz meg, vagy karol fel, és ezeket igyekszik érvényre juttatni a kormánynál. Ráth ezzel szemben soha nem engedett teret semmiféle bizonytalanságnak a tekintetben, hogy ilyen ügyekben a polgármestert és a tanácsot illeti a programadás és kezdeményezés. Amennyiben az illetékes miniszter valamely fővárosi határozat jóváhagyását megelőzően véleményt kért tőle, ezt általában az önkormányzati szervek álláspontját és szempontjait korrektül közvetítve teljesítette. Hasonló szellemben, mint az alábbi esetben, amikor 1884-ben a közgyűlésnek a [Rudas fürdő fejlesztéséről, gőzfürdő és népfürdő létesítéséről szóló határozatáról](#) kellett véleményt nyilvánítania. Alapos megokolással fejtette, ki, hogy „*alig van középítkezés, melynek kivételét a különböző közszempontok oly összevágólag indokolnák, mint a Rudas fürdőnél tervezett építkezéseket*”.

Ha a kormány valamilyen ügy elintézését, szorgalmazását, gyorsítását kérte tőle a törvényhatóság szerveinél, azt az önkormányzati hatáskört tartalmilag és formailag is aggályosan tiszteletben tartva teljesítette. Fontos – a hatáskörét meghatározó jogszabályok szorosan vett keretein kívül, a gyakorlatban kialakult – feladata volt ugyanakkor a felségjogokkal kapcsolatos ügyek intézése. Fővárosi lakosok nemesítés, címek, rangok odaitélése, külföldi rendjelek viselésének engedélyezése iránti kérelmeivel kapcsolatban az illetékes hivatalok általában a főpolgármesterhez fordultak informálódás, véleményezés céljából, mint például Hauszmann Alajos építésznek a belga Lipót rend lovagkeresztjének viselése iránti folyamodványával. Ráth az ilyen típusú megkereséseket a különféle igazgatási szervektől beszerzett adatok alapján, értékelésekkel ellátva olyan stílusban válaszolta meg, mintha természetes lenne, hogy a főpolgármesternek személyesen kell ismernie a több százézerre növekvő nagyvárosnak legalább a jeles polgárait. Hauszmann, mint írta, „*személyes tudomásom szerint is igen művelt és tudományosan képzett egyén az építészet terén [...] magánéletét tekintve erkölcsi és hazafiúi magatartása kifogástalan, érintkezési modora előzékeny és megnyerő, és részint állásánál, részint személyi viszonyainál fogva a társadalom körében kiválóbb helyet foglal el...*”.

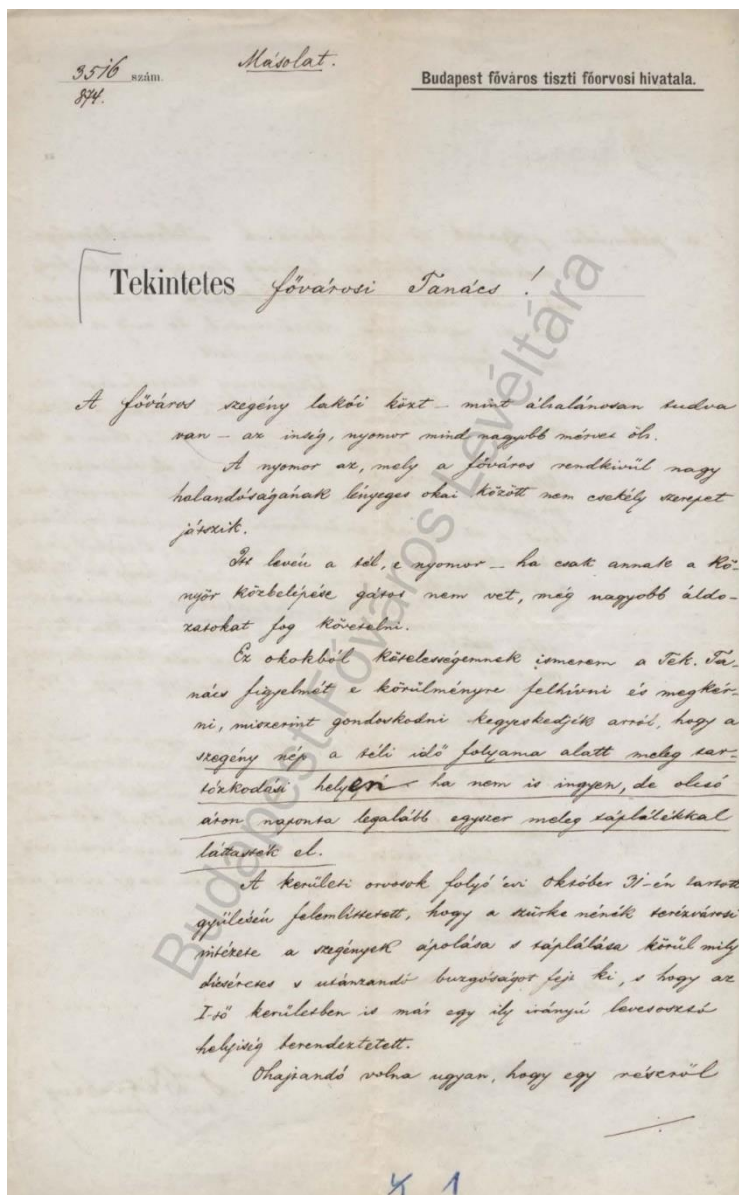
3. kép. A Rudas fürdőben nép- és gőzfürdő létesítése tárgyában kelt közgyűlési határozat véleményezése (BFL IV. 1402.b. Budapest Székesfőváros főpolgármesterének iratai. Általános iratok. 496/1884.)

4. kép. Hauszmann Alajosnak a belga Lipót Rend viselhetése iránti legfelsőbb engedély
kieszközlése ügyében (BFL IV.1402.b. Budapest Székesfőváros főpolgármesterének iratai.
Általános iratok. 712/1875.)

A főpolgármester kötelmei közé tartozott, hogy a pályaudvaron fogadja az uralkodót, ha magyar székvárosába érkezik, és kíséretében legyen a budapesti helyszíneken tett látogatásai alkalmával. A közvélemény így bürokratikus teendőitől függetlenül is a polgárság és a legfelsőbb hatalom közötti közvetítőt látta benne, így nem csoda, ha hivatalába rengeteg kérelem futott be a legkülönbözőbb ügyekben.

Városvezetői módszerét jellegzetesen mutatja az a szerep, amelyet a fővárosi népkonyhák rendszerének megteremtésében játszott.³ 1874 november elején Patrubány Gergely tiszti főorvos (1830–1891) másolatban megküldte neki a tanácshoz intézett beadványát, amelyben felhívta a figyelmet arra, hogy a mind nagyobb méreteket öltő „nyomor az, mely a főváros rendkívül nagy halandóságának lényeges okai között nem csekély szerepet játszik. Itt levén a tél, e nyomor – ha csak annak a könyör közbelépése gátot nem vet, még nagyobb áldozatokat fog követelni.” Intézkedést kért annak érdekében, hogy „a szegény nép a téli idő folyama alatt meleg tartózkodási helyen ha nem is ingyen, de olcsó áron naponta legalább egyszer meleg táplálékkal láttassék el.”

5. kép. Patrubány Gergely tiszti főorvos előterjesztése népkonyhák felállítása érdekében (BFL IV.1402.b. Budapest Székesfőváros főpolgármesterének iratai. Általános iratok. 451/1874.)

³ Umbrai Laura: A budapesti hatósági népkonyhák története az 1860-as évektől az első világháború kitöréséig. In: *Fons* 25. (2018) 3. 305–345. p. https://adplus.arcanum.hu/hu/view/Fons_2018/?pg=314&layout=s

Szociálpolitikáról ekkor még kezdetlegesen sem beszélhetünk, a főváros 1875-ben megszületett első szegényügyi szabályrendelete szerint a segélyezés lehetősége csak azokra a teljesen vagyontalan, munkaképtelen szegényekre terjedt ki, akiknek nem voltak tartásra kötelezhető rokonai és rendelkeztek helybeli illetőséggel. A rászorultakról való gondoskodás elsősorban a tehetősebb polgárokkal szembeni vallás erkölcsi indíttatású elvárásnak számított, amely a 19. első felétől a jótékony célú egyesületek megjelenésével öltött szervezettebb formát, ez egyúttal a nők közéleti szerepvállalásának egyik fő terepe volt. A városegysítés korában a Budapesten munkát kereső tízezrek számára a város csak a nyomorúságos ágybérletek és tömegszállások világát tudta kínálni, akinek nem jutott kereset, az mint csavargó kitoloncolásra számíthatott. Az 1873. évi válság nyomán a korábbinál is jóval nagyobb tömeget fenyegetett a végletes nyomorba süllyedés.

6. kép. Fővárosi jótékonykodás 1875-ben: 1. Gyűjtés a templomban. 2. Népkonyhán. 3. Bazar a Vigadóban ([FSZEK Budapest Gyűjtemény képszám: 001698](#))

1868-ban a még önálló Pest városa gyűjtést indított a lakosság körében népkonyha felállítása céljából. Akkor több ezer adag kapacitású nagy központi konyhára gondoltak, az

összegeült összeg azonban erre nem volt elegendő, és a megfelelő elhelyezés is gondot okozott. Az összegeült pénz városi népkönyha-alapot hoztak létre, a város pénztára által kezelt, de nem a város tulajdonát képező alapként, de a pénz még 1874-ben is kötvényekbe fektetve várta sorsát.

A tisztí főörvos beadványa nyomán Ráth azonnal akcióba lépett. Annak a régi hagyománynak a szellemében, hogy a közhasznú cselekedetekre magas rangú személyek adnak mintát, mintegy erkölcsileg orientálva a jobb módúak szélesebb körét, társadalmi népkönyha-bizottmány élére állt, és ennek elnökeként drámai hangú felhívással fordult a közönséghez egy – a városi alaptól független – polgári népkönyha-alap számára történő adakozásra.

7. kép. A Népkönyha Bizottmány felhívása, 1874. november 12. (Budapesti Közlöny, 1874. november 22. 2158. p.)

Ráth kezdeményezése nyomán a városi hatóság és a társadalmi szervezetek között új típusú együttműködés jött létre, amelynek eredményeként december elején már meg is nyílt az első nyolc „Fővárosi Népkonyha”. A „fővárosi” elnevezés arra utalt, hogy a városi önkormányzat védnökséget és bizonyos fokú felelősséget vállalt felettük, de mind az anyagi forrást, mint a működtetést nagyjából a – mai szóhasználattal – „civil szféra” biztosította. Az adakozásból decemberre összegyűlt mintegy 9000 forint mellé a fővárosi közgyűlés 5000 forint adományt szavazott meg, és az előkészületek gyorsítása érdekében ugyanennyi, az adományokból megtérítendő előleget biztosított a polgári népkonyha-alap számára. A korábbi elképzeléssel szemben a népkonyhák városrészenként nyíltak, a kerületi előjáróságok segítségével kiválasztott és kedvező áron bérbe vett telkeken. A szervezés és működtetés érdekében pedig a nőegyleteket mozgósították. December 1-jén a főpolgármester ebédidőben maga is megjelent a terézvárosi és a ferencvárosi népkonyha első munkanapján. A Terézvárosban, a Király utca és Erdősor utca sarkán berendezett népkonyhán a nőegyleti hölgyek – a Pesti Napló tudósítása szerint – „nem szónoklattal üdvözölték a főpolgármestert, hanem egy párolgó csésze ízletes leves, egy jókora adag hússal garnírozott lencse és egy karéj kenyérrrel.”

8. kép. Két népkonyha megnyitása (Pesti Napló, 1874. december 2. 2. p.)

A király személye körüli minisztertől értesítés érkezett, mely szerint Ferenc József és Erzsébet királyné „a Budapesten felállítandó népkonyhák segélyezésül 1000 forintnyi összeget méltóztatott legm[agasabb] magánvagyonukból legkegyelmesebben engedélyezni.”

0782.

Méltóságos Főpolgármester Ura!

Császári és Apostoli Királyi Fellege saját legmagasab, valamint Császárné és Királyné Fellege nevében, a Budapesten felállítandó népkonyhák segélyezésül 1000 forintnyi összeget méltóztatott legm. magánvagyonukból legkegyelmesebben engedélyezni; – mely legfelsőbb kegyelmi ténnyel midőn Méltóságodat ezennél intéteni jelen eseltem, sietek egy nersimint a legkegyelmesebben adományozott 1000 forintnyi összeget a fentebbi célra iderántan oly kegyesül megküldeni: hogy az ezen íjregről kiállítandó bélyegtelen nyugtát hozzáam, mieleltt elfuttatni méltóztatásuk.

Togadják Méltóságod kiváló tiszteletem nyilatkoztatását.

Budapesten, 1874. évi november hó 22-én

B. Wenckheim Béla

Méltóságos Ráth Károly urnak
Budapest-főváros polgármesterének

9. kép. Wenckheim Béla báró, király személye körüli miniszter átírata Ráth Károly főpolgármesternek, 1874. november 22. (BFL IV.1402.b. Budapest Székesfőváros főpolgármesterének iratai. Általános iratok. 478/1874.)

1875 januárjában Ráth személyesen kísérhette az uralkodót a népkonyhák megtekintésére. „A gazdasszonyok megkínálták a magas vendéget a párolgó levessel is, s a király, megköstolván az ételeket, azok jóízéről elismeréssel nyilatkozott.”

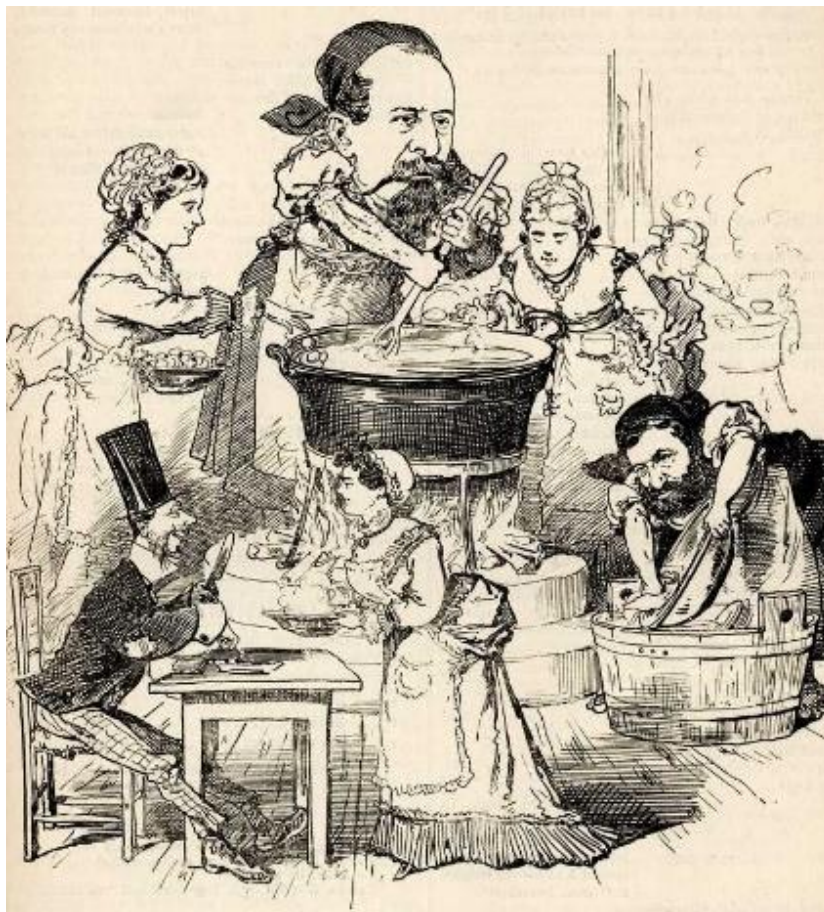
Fővárosi hírek.

* Király Ő Felsége kifejezte kívánatát, hogy a fővárosi népkonyhákat meg fogja látogatni s tegnap délfelé meg is látogatott már hármat. Kísérői voltak: Becke főszárnysegéd, Ráth Károly főpolgármester, Taisz Elek főkapitány és Sztupa György népkonyhai pénztárnok. A népkonyhákból a főpolgármester bemutatatta a választmányi hölgyeket, kik tegnap a fölügyeletet teljesítették, továbbá az illető kerületi előjárókat és esküdteket, kik a hölgyeket emberbaráti működésükben támogatják. A gazdasszonyok megkínálták a magas vendéget a párolgó levessel is s a király megköszölvén az ételeket, azok jóízéről elismeréssel nyilatkozott. Majd kérdéseket intézett a hölgyekhez s egyáltalában legmelegebb érdeklődését tanúsítja a népkonyhák ügye iránt. Belépett az éttermekbe is, hol az étkező szegények lelkes éljenzéssel fogadták. A király igen szívélyesen társalgott a bemutatott hölgyekkel és polgárokkal. A józsefvárosi népkonyhából tért vissza a királyi várba, de utközben az akadémia előtt megállította kocsiját s látogatást tett a képzőművészeti tárlatban, hol Telepy Károly mutatta be a királynak a nevezetesebb képeket. Ő Felsége e napokban a fővárosi vágószék épületét is meg fogja látogatni.

10. kép. Fővárosi hírek (Fővárosi Lapok, 1875. január 20. 65. p.)

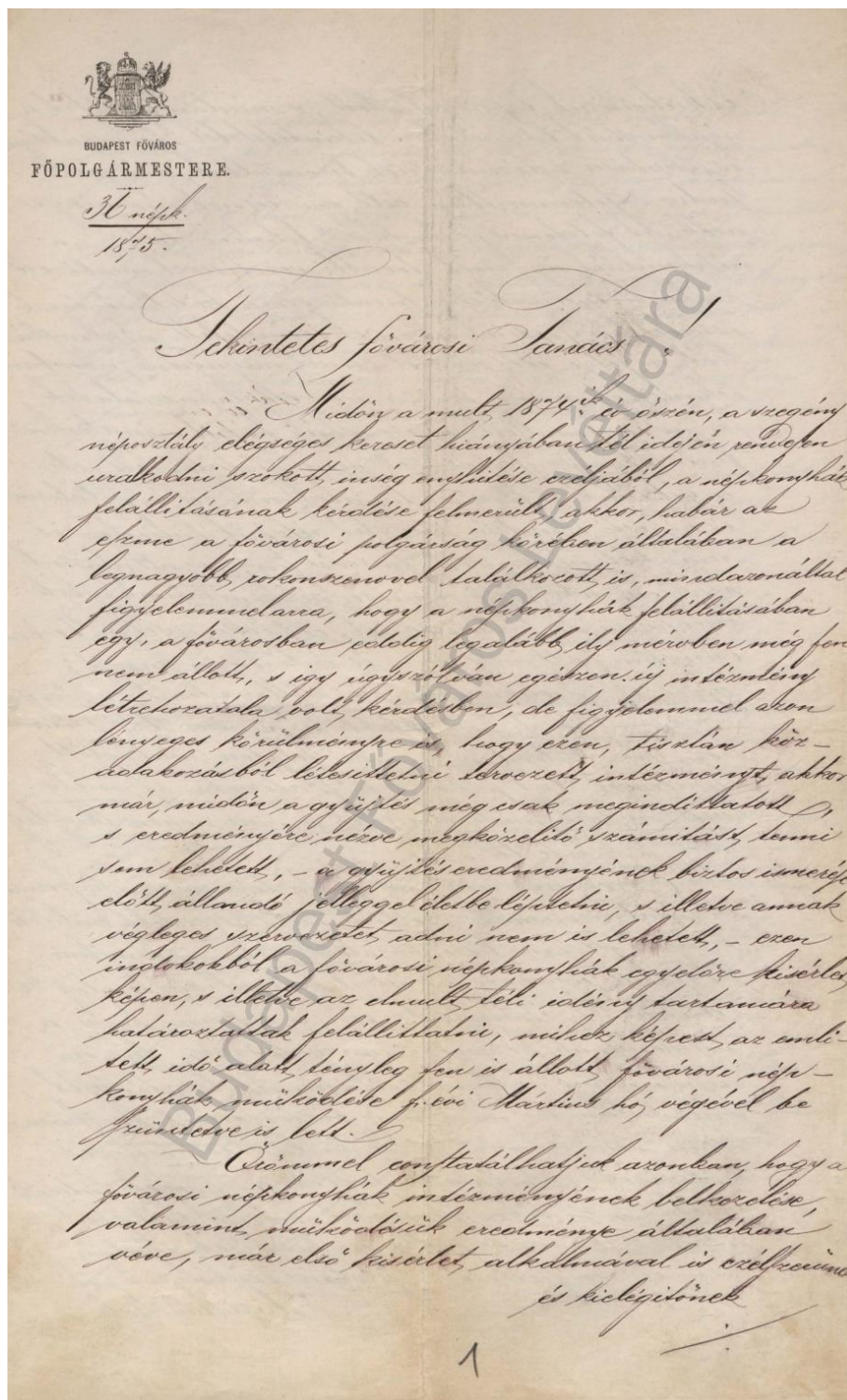
Hangsúlyozottan nem ingyen konyhákról volt szó, amely kizárólag elesetteket és hajléktalanokat lát el hanem, – amint Ráth a felhívásában fogalmazott – „*hogy szükségben szenvedő polgártársaink, s hozzátartozóik nyomorának enyhítésére az e célra felállított népkonyhákból — a polgári önérték teljes kimélésével — legolcsóbb beszerzési árak mellett egészséges és tápláló meleg ételleket szolgáltatva, ezáltal az inségben szenvedőket az éhség martalékává jutni ne engedje.*” Az étkezésért tehát térítést kellett fizetni, a hatósági gondozásra jogosult szegények javát pedig olyan formában szolgálta az intézmény, hogy pénzsegély helyett étkezési utalványt kaptak, amelyeket a jótékony egyletek is válthattak gondozottaik számára, de ezek az összegek is megtérültek a népkonyha alapnak, amelynek kamataiból lényegében a felszerelést, a bérletet és a személyzet fizetését kellett fedezni.

1875 novemberében Ráth a Népkonyha Bizottmány elnöki minőségében írt a fővárosi tanácshoz annak érdekében, hogy a régi városi népkonyha alap kamatait ezen a télen is bocsássák a bizottmány rendelkezésére, az intézmény állandó és stabil működése érdekében pedig kezdeményezte a polgári és városi alapok egyesítését (mindkettőnek a fő forrása társadalmi gyűjtés volt). Érdeemes megfigyelni, hogy a (társadalmi) Népkonyha Bizottmány elnökeként Ráth „alázatos kérelemmel” fordul a tanácshoz, hogy az tegyen ilyen értelmű előterjesztést az egyébként általa elnökölt törvényhatósági bizottság közgyűléséhez. (A két alap egyesítésére bonyolult tárgyalások után csak 1885-ben került sor.)

11. kép. A Népkonyhában. Karikatúra. (Borsszem Jankó 1874. november 22. 569. p.,
a kép forrása: [OSZK DKA 098176](#))

Ráth a népkonyha-ügy terén történt szerepvállalásával fontos területen volt képes kiegészíteni és alátámasztani a városi hatóság – akkori elnevezés szerint – „közjótékonyági” tevékenységét, olyan módon, hogy senki nem vádolhatta azzal, hogy az önkormányzat feladatát próbálja meg átvenni, vagy abba beleavatkozik. A hatóság és a „társadalom” (civil szféra) szoros együttműködésére a szociális ellátás terén pedig olyan modellt alakított ki, amely hasznos alapként szolgált a századforduló kiterjedtebb szociálpolitikai törekvéseihez is.

12. kép. Ráth Károly mint a Népkönyha Bizottmány elnöke a fővárosi tanácshoz (1875. november 2., BFL IV.1407.b. Tanácsi ügyosztályok központi irattára. 1631/1874-IX. 39886. ikt. sz.)

13. kép. Ráth Károly főpolgármester gyászjelentése (BFL 1402.b. Budapest Székesfőváros főpolgármesterének iratai. Általános iratok. 11/1897.)

Impresszum

Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin

Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác Bálint, Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.; 1554 Budapest, Pf. 41.

e-mail: mozaikok@bparchiv.hu

ISSN 2939-6921